

LXXII. ÉVF. 4. SZÁM

ÖTÖDIK FOLYAM

1956. OKTÓBER—DECEMBER

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

1956

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI
FŐBIZOTTSÁGÁNAK FOLYÓIRATA

Megjelenik negyedévenként

Szerkesztőbizottság

DEZSÉNYI BÉLA (helyettes szerkesztő), HARASZTHY GYULA, KOVÁCS MÁTÉ,
KÓHALMI BÉLA, MÁTRAI LÁSZLÓ, VARJAS BÉLA

Felelős szerkesztő

VARJAS BÉLA

E szám munkatársai: MALLER SÁNDOR, az Országos Széchényi Könyvtár osztályvezetője, BORSA GEDEON, az Országos Széchényi Könyvtár osztályvezetője, KUMOROVITZ BERNÁT tudományos kutató, STOLL BÉLA tudományos kutató, KOSTYÁL ISTVÁN, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, HANKISS ELEMÉR, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, MAROSI ÉVA, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, TAKÁCS JÓZSEF, az Országos Széchényi Könyvtár osztályvezetője, CSAPODI CSABA, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának csoportvezetője, SZÖLLŐSY TIBOR, a miskolci Megyei Könyvtár munkatársa, SZEKERES MARGIT, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, BARTA GÁBOR, a Magyar Szabványügyi Hivatal munkatársa, MORAVEK ENDRE, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának osztályvezetője, BERKOVITS ILONA, a művészettörténeti tudományok kandidátusa, LÉCES KÁROLY, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtártudományi Intézetének tanársegéde, WENDELIN LIDIA, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, ARDÓ MÁRIA, a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat munkatársa, DOMANOVSKY ÁKOS, a Budapesti Egyetemi Könyvtár osztályvezetője, BÉLLEY PÁL, az Országos Széchényi Könyvtár osztályvezetője, RÁZSÓ GYULA, a Hadtudományi Könyvtár munkatársa.

Technikai szerkesztő

DÖRNYEI SÁNDOR

Szerkesztőség: Budapest, VIII., Múzeum körút 14–16. Telefon: 339–162/165

Előfizetéseket az Akadémiai Kiadó Terjesztési Osztálya vesz fel
(Budapest, V., Alkotmány utca 21.)

A nemzetközi kiadványcsere

A nemzetközi kiadványcsere a kulturális kapcsolatok hasznos, de még nem eléggé használt eszköze, az állománygyarapítás és a fölüspéldányanyag megfelelőbb elhelyezésén kívül a hazai és külföldi könyvtárközi együttműködésnek is elterjedt formája, végül a tudományos eredményeknek egyik külföldi megismertetője és propagálója.

Területe az egész világra kiterjed, alapja mindig valamilyen fajta meg-egyezés két különböző nemzetiségű cserés között, egymásnak ígért és adott csereanyagon keresztül. Rokon a személycserével, amit a tudományos együttműködés, s a gondolatok és eredmények szabad áramlása reményében részben pótol, részben helyettesít.¹ Célját ma sem lehetne jobban megfogalmazni, mint ahogy egy múlt századi jelentésben olvasható: „azáltal, hogy a világ különböző népei „egymás törvényeit, erkölcsét, szokásait és szellemi gazdagságát megismerik, a kölcsönös jóakarát és szívesség tettein keresztül a béke és egymás elismerésének jó szellemét fejleszthetik ki”.²

A következőkben — elsősorban a könyvtárak szempontjából — a kiadványcsere fejlődése keretében bemutatjuk a saját, egyéb és hivatalos kiadványok cseréjén kívül a fölüspéldányokét is; majd a hazai csereközpont kialakulásának rajza után, s a csere gyakorlatának főbb kérdésein kívül, kitekintésként a kialakulóban levő új nemzetközi egyezmény körvonalait is ismertetjük.

I. A kiadványcsere fejlődése és fajtái

Családfája a kéziratokat cserélő középkori könyvtárakig nyomon követhető. Igazában csak a XVI. századtól kezdve beszélhetünk róla, amikor az egyetemi disputációkból kifejlődő disszertációk nyomán az azóta is tartó egyetemek közti csere kialakult.³ A XVII. és XVIII. század tudósainak eszmecserelelő levelezését idővel az egyes akadémiáktól közzétett eredmények megküldése, majd cseréje váltotta fel. Saját kiadványok kicserélése más intézmény saját kiadványaival azóta is a csere klasszikus formája.

Továbbfejlődésének a XIX. század nagymértékben kedvezett, s egyes intézmények együttműködése nyomán már az első évtizedekben a csere fokozatosan szervezettebbé, rendszeresebbé és központosítottabbá vált.

¹ DOWNES, R. B.: *International exchanges*. Science, 1947. Apr.

² VATTÉMARE, Alexandre: *Report on the subject of international exchanges*. Washington, 1848. 23. l.

³ Vö. KIPP, Laurence J.: *The international exchange of publications*. Wakefield, 1950.

A tudományos kiadványok cseréjének egyik első szervezete, az *Akademischer Tauschverein*, a marburgi egyetem kezdeményezésére, tizenhét egyetem részvételével 1817-ben alakult. Ezzel egyidőben hasonló együttműködésre törekedett Svédország és Dánia is.

A saját és egyéb kiadványok cseréje mellett az egyes államok által közzétett, úgynevezett hivatalos kiadványok egyre szélesedő cseréje is rohamosan terjedt. A személyek közti csere természetesen ezután is megmaradt. Az amúgyis kuszálódó képet az egyes intézmények fölőspéldányainak a cseréje még tovább tarkította. A század közepére kialakult már a cseréfajták egész mezőnye: saját és egyéb kiadványok cseréjét saját és egyéb kiadványokkal, hivatalos kiadványok cseréjét hasonlókkal, fölőspéldányok átengedését fölőspéldányokért egyetemek és akadémiák, minisztériumok és magánosok, könyvtárak és egyéb intézmények bonyolították le. Mindez azóta sem változott lényegesen, csak éppen a csere útján mozgó anyag variálódott és sokszorozódott meg addig nem remélt mértékben.

1. Saját és egyéb kiadványok cseréje

Amilyen mértékben kedvez a XIX. század a csere továbbfejlődésének, úgy válik egyre nehezebbé az áttekintése is. Az egyes egyetemek, akadémiák és könyvtárak saját és egyéb kiadványokkal folytatott cseréje, mint az állománygyarapítás egyik eszköze és formája, világszerte közvetlenül s egyre szélesedő körben bonyolódott le. A főcél ma is, a múltban is olyan anyag gyűjtése, amely könyvtári forgalomban nem kapható, illetőleg aminek a csere útján történő megszerzése pénzügyileg előnyt jelent az intézmény számára.⁴

Nálunk legkorábban a Magyar Tudományos Akadémia cseretevékenysége fejlődött ki. Kezdetei a múlt század harmincas éveire nyúlnak vissza, s a töretlenségre jellemző, hogy ma is közel négyszáz az olyan kapcsolat, amelyet még a múlt században indítottak el. Az 1870-es években cseréseinek száma megközelíti a százat, s a kapott munkáké a négyszázat is meghaladja. Olykor csaknem többet kap cserében, mint vétel útján. Az 1880-as évek végére csaknem kétszáz cseréstől állománya közel nyolcszáz művel gyarapszik; a kilencvenes években a partnerek száma néha a kétszázat is meghaladja. Hullámzó évek után 1913-ban a cserések száma majdnem eléri a háromezázat, az előző évben kapott műveké pedig ezerkétszáznál is több.⁵ A rendszeres csere eredményeképp egy sajátos és rendkívül értékes *Academica*-gyűjtemény fejlődött ki, melynek legnagyobb részét periodikus kiadványok teszik. A periodikák száma maig mintegy 5000, körülbelül 58 000 kötetben.

A budapesti Egyetemi Könyvtár már az 1880-as években sok külföldi egyetemi kiadványt kapott; 1900-ban több mint négyszáz, három év múlva pedig ezernél is több disszertációt.⁶

⁴ CALMETTE, Germain: *International exchanges of publications and international cooperation*. Unesco Bulletin for Libraries, 1956. Jan. WELCH, H. M.: *Publications Exchange*. Library Trends, 1955. Apr.

⁵ Vö. *Jelentések a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtáráról*. Magy. Könyvszle évfolyamai. HARASZTHY Gyula *A 130 éves Akadémiai Könyvtár*. Magy. Tudomány. 1956. 1—3. sz. BERLÁSZ Jenő: *Az Akadémiai Könyvtár történetének vázlata*. Magy. Könyvszle. 1956. 3. sz. Sz. NÉMETH Mária: *Az Akadémiai Könyvtár fejlődése és munkája a Magyar Tudományos Akadémia ujjszervezése óta*. Uo.

⁶ Vö. *Jelentések a budapesti Egyetemi Könyvtáról*. Magyar Könyvszle évfolyamai.

A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára jelentéseiben először 1896-ban fordul elő a csere: a Nyomtatványok Osztálya csere útján jutott az innsbrucki tartományi levéltárból a *Capitula concordiae inter Fridericum imperatorem necnon Mathiam regem Hungariae* című őnyomtatványnak „ritka szép érintetlen példányához”, melyért két tiroli vonatkozású középkori oklevelet adott.⁷ A következő évben újra egy telitalálat: csere útján kapja meg a *Cyryllus contra Haereticos* Corvin-kódexet s még tizenkét művet. Aztán éveken keresztül tizen aluli a cserék száma, kivéve 1898-at. 1911-ben egyszerre ötven, utána újabb visszaesés, amit majd később a háborús gyűjtemény egyre nagyobb számu cseréi szüntetnek meg.⁸

Az Erdélyi Múzeum Egylet az 1890-es években főleg hírlapokat és tudományos folyóiratokat kapott cserében. Mire a Fővárosi Könyvtárnak az 1910-es évek elején kialakuló cseretevékenysége még jobban kifejlődhetett volna, közbejött a háború, s az 1913-ban cserélt hatszázötvennégyes kötet-szám egy év múlva háromszáztizenhétre, majd még kevesebbre csökkent.⁹

A beszédes számok azt mutatják, hogy a századforduló táján, majd 1910 után újra, a cserések és a kapott művek száma könyvtárainkban ugrás-szerűen megnőtt. Az első dátum bizonyára kapcsolatban van a Múzeumok és Könyvtárak Országos Felügyeletének 1897-ben történt szervezésével, aminek a célja — többek között — a csere biztosítása is volt; a második pedig egybeesik az 1910-es brüsszeli levéltári és könyvtári kongresszus indítványával, amelyet éppen a magyar kiküldött terjesztett elő, mely szerint „a könyvtárak évenként tegyék közzé hivatalos kiadványaik jegyzékét, legalább is azokat, melyek a nagyközönség által is megszerezhetők”.¹⁰ Sajnos a fejlődés nem tartott soká, mert a háború miatt a cserekapcsolatok száma fokozatosan visszaesett, bár teljesen akkor sem szűnt meg.

2. Hivatalos kiadványok cseréje

A parlamenti és közigazgatási, úgynevezett hivatalos kiadványok cseréjét, a múlt század 30-as éveitől kezdve meglehetősen rendszertelenül és hiányosan az egyes külügyminisztériumok bonyolították le. Az 1840-es évek első központosító kísérlete Alexandre VATEMARE párisi *Agence Centrale Universelle des Echanges Internationaux*-ja, amely valójában a főlépélmény-csere mellékterméke volt, tanulságos kudarccal végződött: bebizonyosodott, hogy a világ-csereközpont útja járhatatlan, s tapasztalatunk szerint az ma is.

A kudarcból a legtöbbit a nemzeti központok tanultak, köztük is az első, a Library of Congress cseréjét lebonyolító *Smithsonian Institution* (1848). A Smithsonian a pusztán adminisztratív teendőket ellátó cserehivatal mintaképe máig is. Feladata kizárólag a közvetítés; az új kapcsolatok kezdeményezése és kiépítése kezdettől a Library of Congress gondja volt.¹¹ A Smith-

⁷ *A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára az 1896. évben.* Uo. 1897. 28. 1.

⁸ Vö. *Jelentések a könyvtárról.* Magy. Könyvszle évfolyamai.

⁹ Mindkét könyvtárra vonatkozólag vö. a Magy. Könyvszle megfelelő évfolyamait.

¹⁰ ÁLDÁSY Antal: *A brüsszeli nemzetközi levéltári és könyvtári kongresszus.* Magy. Könyvszle. 1911. 36. 1.

¹¹ STEVENS, Robert: *The role of the Library of Congress in the international exchange of official publications.* A brief history. Washington, 1953. *Smithsonian international exchange service.* Unesco Bulletin for Libraries. 1949. May.

sonian példája nyomán jött létre a columbiai (1868), a san-salvadori (1870) és a chilei (1874) csereközpont is, de a Brüsszeli Egyezmény cserehivatalát is az amerikai minta sugalmazta.

A csereközpontok létrehozását elsősorban a hivatalos kiadványok célra-vezetőbb továbbítása sürgette; hátra volt még a hivatalos kiadványok szervezetlen cseréjének nemzetközi rendezése, amely végül is a Brüsszeli Egyezményhez vezetett. Csakhogy az út elég kanyargós volt odáig.

1875-ben Párisban az International Congress of Geographical Sciences olyan központok létrehozását ajánlotta, amelyek a csere lebonyolításán kívül a cserélhető kiadványok bibliográfiáit is összeállították volna. Belgium, Franciaország, Oroszország, Portugália és Svájc azzal válaszoltak, hogy elkezdtek a csere gyakorlatának kikísérletezését. 1877-ben Brüsszelben előkészítő gyűlést tartottak, három év múlva ugyanott másodikikat is a meglévő cserekapcsolatok formábaöntése és kiterjesztése céljából. Az egyezménytervezetet a résztvevő országok kormányai áttanulmányozták, és 1883-ban a harmadik brüsszeli összejövetelen módosították. Ez a tervezet újabb változtatással a későbbi 1886-os Brüsszeli Egyezmény alapszövege lett, s megfogalmazásában Ausztria, Belgium, Brazília, az Egyesült Államok, Francia- és Olaszország, Portugália, Románia, Svájc és Szerbia kiküldötteivel együtt a magyarországi is résztvett.

A *Brüsszeli Egyezmény*, melynek aláírására 1886. március 15-én került sor, a nemzetközi kulturális együttműködés egyik első, máig is érvényben levő alapokmánya.¹² Az addigi, meglehetősen rendszertelen és szervezetlen, sokszor egyéni kezdeményezést kívánta az államok hivatalos kötelességévé tenni. Az aláíró nyolc ország: Belgium, Brazília, az Egyesült Államok, Olaszország, Portugália, Spanyolország, Svájc és Szerbia (tehát kevesebben, mint amennyien az 1883-as harmadik brüsszeli megbeszélésen résztvettek) az egyezmény A) pontjában kötelezték magukat a hivatalos, parlamenti és közigazgatási okmányok, valamint az egyes kormányok költségén és rendeletére készült művek cseréjére, adminisztratív cserehivatalok felállítására, továbbá a cserélhető kiadványok jegyzékének kinyomtatására és évenkénti kiegészítésére. A szállítványok továbbításán és az egységes nyomtatványok használatán kívül a postaköltségekkel is foglalkozott az egyezmény, amelynek különálló B) pontja a hivatalos lap, valamint a parlamenti évkönyvek és okmányok közvetlen cseréjéről intézkedett.¹³

A Brüsszeli Egyezmény azonban sohasem érte el igazi célját, és máig sem vált azzá, aminek tervezték: nemhogy a tudományos és irodalmi ki-

¹² Magyar szövege a *Könyvtárügyi Jogszabályok Gyűjteménye* (Összeáll.: TAKÁCS JÓZSEF, Bp. 1951.) c. munkában olvasható.

¹³ Miért olvasható az egyezmény címében „a tudományos és irodalmi kiadványok” kifejezés, holott a Brüsszeli Egyezményt úgy tartjuk számon, mint a hivatalos kiadványok cseréjének alapokmányát? S miért vált az eredeti 10. pont külön B) részzé, ami az egyes országok hivatalos lapjainak, parlamenti évkönyveinek és dokumentumainak közvetlen cseréjét szabályozza? Mindkét kérdésre az amerikai delegátus magartatása adja meg a választ, aki a „tudományos és irodalmi” kifejezést csalétekként kívánta belevetetni a szövegbe, mert attól tartott, hogy csupán a hivatalos kiadványok cseréjének lebonyolítására nem lennének hajlandók az egyes országok külön cserehivatalokat létrehozni. Másodszor azzal érvelt, hogy az Egyesült Államok nem írhatná alá az egyezményt, ha abban a hivatalos lapról is szó esik, nem lévén neki úgynevezett hivatalos lapja: ezért vették aztán külön B) pontba a hivatalos lapok közvetlen cseréjét, amit az amerikai delegátus akkor nem is írt alá, s a Szenátus is csak 1888-ban ratifikált, az A) ponttal együtt. Vö. STEVENS: *i. m.*

adványok, de még a hivatalos kiadványok cseréjének sem lett az egész világra kiterjedő, az összes államok által elfogadott egyezménye. Máig is csak huszonegy ország írta alá: Európából sem mind, Kínát és Iránt kivéve az ázsiaiak közül egy sem; az afrikaiakat egyedül Egyiptom képviseli, s a délamerikaiak közül is csak néhány a tagja.¹⁴ A Smithsonian Institution mintájára ajánlott csereközpont felállítását sem hajtotta végre minden aláíró ország, legalább is nem mindegyik a megfelelő módon, és a cserélendő anyag összegyűjtése is sok esetben hiányos volt.

Az egyezmény gyenge pontjait a gyakorlat mutatta meg igazán. Az aláírókra egyformán kötelező egyöntetűség és az összes hivatalos kiadványok kicserélése csak első látásra tűnt hasznosnak. Az egyenlőség látszólag a kisebb országoknak kedvezett; idővel a nagyobbak húzódozva adtak mindent a kisebbektől kapott összesért, ami végül sem volt sok. De a kis országok sem tudtak mit kezdeni a rájuk zúduló hivatalos kiadvány-áradattal. Nem segített ezen — jóval később — a Népszövetség keretében létrehozott Commission Internationale de Coopération Intellectuelle kompromisszuma sem, amely a hivatalos csereanyag mennyiségének korlátozására kívánt módot adni.¹⁵

De a legfőbb nehézséget a hivatalos kiadványok fogalmának minden országra nézve elfogadható, egyértelmű tisztázása jelentette és jelenti ma is. A Brüsszeli Egyezmény immár hetven éves meghatározását a hivatalos, parlamenti és közigazgatási okmányokról ahány ország, annyiféleképp értelmezte s magyarázza máig is; annak a mondatnak az alapján pedig, amely a kormányok rendeletére és költségén készült kiadványokról szól, a hivatalos kiadványok köre egyes esetekben olyan szélessé tágítható, hogy csaknem minden belefér. Mi történjék a félhivatalos szerv kiadványaival, vagy mennyiben tekinthető hivatalosnak valamilyen közkielcségen, de magánvállalkozóval kiadatott anyag? Hivatalos kiadványok az államosított nyomdák összes termékei? Hol a határ hivatalos és nem hivatalos között? Ezt a legnehezebb eldönteni, pedig enélkül a hivatalos kiadványok cseréje országokként másképp értelmezhető. Úgy gondoljuk, hogy célravezetőbb lenne a jövő nemzetközi egyezményében a tartalom és nem a kiadó szerinti osztályozást elfogadni.

Magyarország, bár szövegezésében résztvett, mégsem csatlakozott azonnal a Brüsszeli Egyezményhez. Nem talált meghallgatásra az 1890-es antwerpeni bibliográfiai kongresszusról beszámoló magyar kiküldött emlékeztetése sem, mely szerint a kongresszus kívánatosnak tartotta a törvényhozási kiadványok hivatalos cseréjét.¹⁶ Mindenesetre érdekes, hogy az 1880-as években, s még azután is, sok olyan hivatalos kiadványnak számító anyag került ajándékként a budapesti Egyetemi Könyvtár s csereként az Országgyűlési Könyvtár birtokába, amelynek megküldése talán az 1883-as brüsszeli megbeszélésen tapasztalt magyarországi érdeklődés következménye volt.¹⁷

¹⁴ Vö. *Proposals for a new international exchange convention*. Unesco Bulletin for Libraries, 1955. Nov.—Dec.

¹⁵ MAGYARY Zoltán: *A Commission Internationale de Coopération Intellectuelle*. (A magyar tudománypolitika alapvetése. Bp. 1927.) *Annuaire de la Société des Nations*. Genève 1920. Szerk. OTTLIK GYÖRGY.

¹⁶ CSONTOSI János: *Az antwerpeni bibliográfiai kongresszus*. Magy. Könyvszle. 1890. 330. l.

¹⁷ Vö. Az Egyetemi Könyvtár évi jelentéseit. — A másik adat szóbeli értesülés.

Az általánosságban mozgó Brüsszeli Egyezmény bizonytalanságán a kormányok kétoldalú, több biztosítékot adó, hajlékonyabb megállapodások rendszerével igyekeztek segíteni. Nálunk az államközi csere első nyoma a Belgiummal 1913-ban kezdeményezett egyezmény volt, amelyet a háború félbeszakított. Folytatása, a kétoldalú megállapodások egész sora, csak a 30-as években kezdődött újra, s máig is tart.

3. A fölőspéldánycsere

Anyaga nem annyira az új, mint inkább a régibb kiadványokból kerül ki. Célja az egyes országokban fellelhető fölőspéldányok megfelelőbb elhelyezése hazai és nemzetközi viszonylatban egyaránt. A cserének ez a fajtája is hosszú múltra tekint vissza. A párizsi Bibliothèque Nationale már 1694-ben cserélt fölőspéldányokat angol és német művekért. VATEMARE igazi terve, másfél századdal később, a Library of Congress és több európai könyvtár közti fölőspéldánycsere kiépítése volt, csakhogy az amerikaiakat inkább a kurrens hivatalos kiadványok érdekelték. Később könyvtári és bibliográfiai kongresszusok egész sora ajánlotta a felesleges kettős példányok cseréjét, sőt az 1910-es brüsszeli egyenesen nemzetközi csereközpont létrehozását sürgette.¹⁸

Nálunk, bizonyára a Múzeumok és Könyvtárak Országos Felügyeletének sürgetése nyomán, a Magyar Tudományos Akadémia már 1898-ban lajstromoztatta és az *Akadémiai Értesítő*ben hirdette eladó fölőspéldányanyagát, de nem sok eredménnyel. A felesleges iskolai értesítőket ingyen engedte át a Műgyetemi Könyvtárnak, amely vidéki könyvtárakkal e tekintetben csereviszonyban volt.¹⁹ A budapesti Egyetemi Könyvtár duplumainak egy részét 1904-ben ingyen a bécsi Theresiánumnak juttatta; két év múlva a Szent Imre Kollégiumon kívül az aucklandi Free Public Library is kapott belőle; ²⁰ fölőspéldányai jegyzékét 1908-ban a kolozsvári Egyetemi Könyvtárral is közölte, de előbb már kinyomtatására is gondolt.²¹

A Tanácsköztársaság központi duplumraktár létesítéséről szóló rendelete is azt bizonyítja, hogy hazai fölőspéldánycserénk eleinte inkább a raktárak tehermentesítését, mint az egyes könyvtárak állománykiegészítését célozta. A 20-as években a sorrend megváltozott: sok elpusztult mű megszerzése ugyanis kizárólag csere útján volt lehetséges. A pápai református kollégium könyvtára 1923-ban, tekintettel a könyvbeszerzés terén mutatkozó anyagi nehézségekre, többes példányainak csere útján való értékesítésével gyarapította állományát.²² Az Országos Széchényi Könyvtár az 1923-i brüsszeli történeti kongresszuson háborús gyűjteményének néhány darabját pénzért értékesítette; ²³ fölőspéldánycseréje fellendüléséhez vezetett az a határozat is, melynek értelmében duplumait 1930-tól kezdve közönséges leltári tárgyakként csereügyletekre felhasználhatta.²⁴

¹⁸ ESZTEGÁR László: *Jelentés az 1900-iki párizsi bibliográfiai és könyvtárnoki kongresszusról*. Magy. Könyvszle. 1901. ÁLDÁSY: i. m. 37–38. l.

¹⁹ *A Magyar Tudományos Akadémia könyvtári jelentése*. Magy. Könyvszle. 1899. 382. l.

²⁰ *Jelentés a könyvtárról*. Uo. 1906. 159–160. l. 1908. 252. l.

²¹ Uo. 1911. 68. l.

²² Uo. 1923. 282. l.

²³ *Jelentés a könyvtárról*. Magy. Könyvszle. 1923. Az Ó-magyar Mária siralom cseréje is ekkor vetődött fel először.

²⁴ Vö. Magy. Könyvszle. 1931. 79. l.

A két világháború között már nemcsak egyes könyvtárak, hanem nemzetközi szervezetek is foglalkoztak a fölőspéldánycsere kiszélesítésével, de ez a mozgolódás jobbra csak szándék maradt. A második világháború után aztán a VATEMARE tervezte helyről, Párizsból indult el a nemzetközi fölőspéldánycsere széleskörű megszervezése. Bár az UNESCO központilag segítette a csereések egymásratalálását, és egy ideig a beküldött anyag gyűjtését és kimutatását is vállalta, központja nem fejlődött világkraktárrá, de nem is akart. 1955 januárjától decentralizálta a fölőspéldánycsere lebonyolítását, melyet azóta az egyes országok csereközpontjai nemzetközi szolgálatként látnak el.

4. A hazai csereközpont kialakulása

Az első világháborút követő gazdasági nehézségek csaknem teljesen megbénították nálunk a külföldi művek beszerzését. Több évtizedes gyakorlat után ekkor vált a kiadványcsere az állománygyarapítás mozgékony és valóban fontos eszközévé. Az 1921-ben alakult *Külföldi Könyveket és Folyóiratokat Elosztó Bizottság* volt az első lépés ezen a téren, ez azonban nem tudta megfelelően elvégezni azt a folyamatos és állandó tevékenységet igénylő munkát, amit a hazai intézmények külföldi kiadványszükségeiknek összegyűjtése, ajándék vagy csere útján való megszerzése és szétosztása jelentett.²⁵

Két évvel később ez is megoldódott. 1923-ban a nemzetközi könyvforgalom adminisztrációjának lebonyolítására és közgyűjteményeink külföldi könyvanyagának nyilvántartására megalakult az *Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ* (OKBK), amely különálló hivatalként kapcsolódott a Magyar Nemzeti Múzeum és az Országos Magyar Gyűjteményegyetem szervezetébe. A tudományos és irodalmi kiadványok cserején kívül 1923. július 31-től rá várt a Brüsszeli Egyezményből adódó hivatalos kiadványok csereje is: a Népszövetség felszólítására ugyanis akkor csatlakoztunk az egyezményhez, amelynek alapján mindig több külföldi küldeményt kaptunk, mint amennyi hazait adtunk viszonzásul.

Az OKBK a kiadványcserének nemcsak adminisztratív lebonyolítója és nyilvántartója volt, hanem kezdeményezője is, s ebben különbözött a külföldi központok többségétől.²⁶ Igyekezett a csere számára megfelelő anyagot megfelelő mennyiségben biztosítani, s ennek nyomán a cserelehetőség szemmel tartásával egyre több kiadványunkban, elsősorban periodikákban jelentek meg összefoglalások is valamelyik nyugateurópai nyelven. Az OKBK munkája következtében a nemzetközi kiadványcsere a hazai gyűjtemények állománygyarapításának egyik hasznos és állandó tényezőjévé vált. Már az első években jelentős külföldi kiadványmennyiséget sikerült megszereznie: 1923-ban harmincnégy csereése révén 434 évfolyam periodikát és 520 könyvet kapott, s 565 évfolyam periodikát és 617 könyvet adott viszonzásul; 1935-ben cserepartnereinek a száma kétszázhuszra emelkedett, s 1683 évfolyam magyar periodikáért 429 évfolyam külföldi érkezett.²⁷ A kiküldött hazai anyag nagyobb

²⁵ Uo. 1924. 122. l.

²⁶ PASTEINER Iván: *Az OKBK igazgatójának jelentése németországi kiküldetéséről.* Magy. Könyvszle. 1923. 255–266. l.

²⁷ Az OKBK jelentései a Magy. Könyvszle vonatkozó évfolyamaiban. BUDAY Júlia: *A könyvtárak együttműködése.* Könyvtári előadások. Bp., 1937.

mennyiségét a külföldi magyar intézetek, egyesületek és körök ellátása magyarázza, bizonyoságaul annak, hogy a kiadványcsere nem csupán az állománygyarapítás eszköze, hanem fontos kulturális feladat, sőt kötelezettség is.

A második világháború az addig kialakult harminckilenc csereközpont munkáját alaposan szétzilálta, ha teljesen nem is bénította meg. Nálunk az OKBK jogutóda 1945-től az *Országos Könyvtári Központ* (OKK) lett. A sajtó és egyéb kiadványok külföldi és a fölőspéldányok belföldi cseréjén kívül hatáskörébe tartozott a könyvtárközi együttműködés összes többi lehetősége is hazai és külföldi viszonylatban egyaránt. A korábbi egyoldalú tájékozódás után élénk kapcsolatokat épített ki a Szovjetunióon kívül a népi demokráciákkal is. Úgy gondoljuk, hogy nemzetközi kulturális kapcsolataink rajza mindaddig nem lehet teljes, amíg az OKBK és OKK ilyenirányú tevékenységét részleteiben is nem tisztáztuk.

Az OKK megszűntével 1952-ben az *Országos Széchényi Könyvtárra* hárult a csereközpont feladatainak egész sora: a nemzeti könyvtár gyűjtőkörébe nem tartozó művek telepítésén s a csomagok külföldi és belföldi továbbításán kívül a hivatalos kiadványok cseréje is, bár mindez akkor és ezután még évekig, meglehetősen szűk körben bonyolódott le. 1955 januárjától az UNESCO-szervezte nemzetközi fölőspéldánycsere magyarországi lebonyolítása is az Országos Széchényi Könyvtár feladata lett. Újabbban a kulturális egyezményekből adódó kiadványcsere, kivéve az akadémiai, szintén az Országos Széchényi Könyvtár gondja. A gyakorlat azt mutatja, hogy a kötelepéldánnyal is rendelkező csereközpont, mint amilyen az Országos Széchényi Könyvtár is, az ilyenféle cserefeladatokat a leggazdaságosabban tudja ellátni.

Az OKK kapcsolataihoz képest az Országos Széchényi Könyvtár csere-tevékenysége, főleg a múlt évtől kezdődően, nagy mértékben megnövekedett és kiszélesedett. Jelenleg negyvenöt ország közel háromszáz intézményével, köztük elsősorban a nemzeti könyvtárakkal cserél; a múlt évben 13 000 műért és 22 000-nél több periodika-számért több mint 9000 művet és csaknem 34 000 periodika-számot kapott.

Az 1956. évi könyvtári törvény a hazai csereközponti feladatokat érintetlenül hagyta, de a csere országos lebonyolítását olyképpen decentralizálta, hogy a hálózati központok központilag végzik majd a gyűjtőkörükbe tartozó szakirodalom nemzetközi cseréjét. A legélénkebb kapcsolatokat a *Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára* tartja fenn: 70 ország 1230 intézményével cserél, s a csere évi volumene kb. 13 000 kötet. A többi hálózati központ közül egyik-másik egyetemi könyvtáruuk (a budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem, Debrecen, Sopron és Szeged), de főleg az Országos Műszaki Könyvtár és az Országos Mezőgazdasági Könyvtár cseréje fejlődik rohamosan.

II. A kiadványcsere gyakorlata

A kiadványcsere területét, határait és tervét, akárcsak az állománygyarapításét, az intézmény gyűjtőköre szabja meg. Munkafolyamata hármas tagolódású: a kapcsolatteremtésre, az anyag kezelésére és továbbítására oszlik.

A csere magunk bemutatása, olykor leleplezése is mások előtt, s lebonyolítása különleges, sokoldalú és mozgékony, amolyan diplomata-könyv-

tárosi rátermettséget is kíván. A cserepartnerek, tapasztalatból tudjuk, fokozatosan kiismerik és osztályozzák is egymást: a „segítő”, „pontos”, „nehézkés”, „kicsinyes”, „elzárkózó”, „csak a maga hasznát néző” jelzők, s ezt a sort még folytathatnánk, kezdettől fogva nem az ügyintéző személyekre, hanem a cserélő intézményekre vonatkoznak. S mivel a csere legtöbbször külföldi könyvtárak szakemberei előtt mutat be bennünket, fontos, hogy aki végzi, tudja is, hogy munkáján keresztül könyvtárát, sőt országát tartják számon, osztályozzák, esetleg marasztalják el.

A csere lebonyolítása nem uniformizálható. Bár hasonló mozzanatok és mozdulatok időnként visszatérnek benne, s a gyakorlat sokszor indul el azonos úton, mégis mindig máshová ér. Minden egyes kapcsolat egyetlen a maga nemében és egyénileg is kezelendő.²⁸

Gyakran kínál új cserelehetőséget a véletlen is, de a kapcsolatteremtés, bár jó, ha ötletgazdag, mégse legyen ötletszerű. Bibliográfiailag is alá kell támasztani, szem előtt tartva a könyvtárgyarapítás céljait, mert enélkül a csere szétszóródó, esetleg öncélú marad: Külügyi képviselőink is sokat segíthetnének új lehetőségek felkutatásában. Persze nem a minél több kapcsolat teremtése a cél, hanem sokkal inkább a legmegfelelőbb cserepartnerek keresése és megtalálása, ami a kapcsolatok rendszeres revízióját is feltételezi.

A csere kialakulását általában levélváltás indítja el, de minden levelezésnél többet ér a személyes látogatáson alapuló kapcsolat. Persze a levelezés is válhatik személyes hangúvá, és kívánatos is, hogy azzá váljék: még a hivatalos külsejű listákhoz is jó néhány sort hozzáfűzni, ami oldja a száraz szöveget, és személyre szólóvá teszi a hivatalos hangot. A kívánt szöveg aláhúzásával készült sokszorosított levélminták éppen ezért csak részben megfelelőek: kétségtelen, hogy egyszerűsítik az adminisztrációt, gyorsítják a csere lebonyolítását, de könnyen színtelenné és túl gépiesé is tehetik; használatuk elsősorban az állandóan visszatérő munkafolyamatokkal kapcsolatban célra vezető. Gyakorlatból tudjuk, hogy a nagy forgalmat lebonyolító csereerészlegek munkáját igen megkönnyíti, ha irattári anyagukat maguk kezelik.

Ha a cserepartnerek között valamilyen megegyezés létrejött, a könyvek és főleg a periodikák cseréje szinte automatikusan bonyolítható le. Reklamáció és magyarázkodás azonban ilyenkor is bőven akad. Ha minden a legsimábban történik is, ajánlatos időnként ezt is elismerni. Vannak alkalmak, mint amilyen az újév is, amikor kívánatos külön is életjelt adni magunkról.

A csere anyag nem csupán vagy kizárólag nyomtatott könyvek és periodikák sora, hanem lehet minden gépelt, sokszorosított, fényképezett, mikrofilmezett vagy bármilyen módon reprodukált anyag, beleértve a térképeket, metszeteket, fényképeket, sőt a hanglemezeket is. Mindig célra vezető, ha a kevésbé ismert nyelven írt munkák cserepéldányai egészen vagy legalábbis kivonatosan olyan nyelven jelennek meg, amit világviszonylatban is többen értenek. Úgy gondoljuk, hogy a jövőben a mai gyakorlatnál szervezettebben kellene megvizsgálni a kevésbé elterjedt nyelveken kiadott nemzetközi fontosságú szövegek lefordításának kérdését és cseréjét is.

²⁸ Vö. *Handbook on the international exchange of publications*. Párizs, 1950. *Methods and materials for the international exchange of publications*. Párizs, 1955, UNESCO. SCHMIDT—PHISELDECK, K.: *The international exchange of publications*. Párizs, 1955, UNESCO. WILLIAMS, E. Edwin: *Exchanges — national and international*. Libr. Trends. 1954. 4. szám.

A kurrens kiadványok cseréje csak akkor olcsóbb a beszerzésnél, ha kellő mennyiségű és minőségű csereanyag áll rendelkezésünkre, s ezt jegyzékeken a partner tudomására is hozzuk. Az a tapasztalat, hogy csak ott fejlődik megfelelően, ahol a csereanyag beszerzése költségvetésileg van biztosítva, akár saját kiadványok vagy kötelespéldányok, akár külön csererovat, esetleg mindhárom útján. A kizárólag saját kiadványokra épülő csere, kivéve az akadémiaiakat, bizonyos határon túl nehezen szélesíthető; a partnerek gyakran kérnek mást is, amit magunk is csak pénzért tudunk előteremteni. Ha a külföldi cserés hajlandó a mi kéréseinket is akár közvetlenül, akár egy általa megbízott könyvkereskedő útján teljesíteni, a csere országos viszonylatban is komoly deviza-megtakarításhoz vezethet, s már vezetett is sok esetben. Az ilyenfajta csere a könyvtárak korlátozott devizakeretét közvetve szélesíti, persze nemcsak tőlük függ, hogy milyen mértékben.

Mégis tévedés lenne, ha csupán a csere gazdasági jelentőségét emelnénk ki. A csere féléton van a vétel és az ajándék között. Értékelése nem alapulhat kizárólag a fontolgató és a kapcsolatot könnyen megrontó kereskedői számításon.

Nem hagyható figyelmen kívül, hogy célja nem utolsósorban kulturális kapcsolatok és együttműködés teremtése, ami nem fejezhető ki csupán a csereanyag pénzbeli értékével; végső fokon sokkal több ez, mint a cserébe kapott művek lapjainak vagy köteteinek száma együttvéve. Az sem baj, ha a nagy könyvtárak többet adnak, mint kapnak.²⁹

Nagyobb baj az, ha csak olyan anyagot kapunk, amit a cserés kíván „eladni”, és nem olyat, amire szükségünk van. Konkrét kérések elejét vehetik ennek is, de csak akkor, ha a cserepartner olyan helyzetben van, hogy teljesíteni is tudja kívánságainkat.

A csere lebonyolítási módja kétféle: közvetlen vagy közvetett. Az első példa az egyes intézmények önálló cseréje, a másodikra a csereközpontok tevékenysége, ami vagy teljesen központosított, s akkor a csere minden mozzanatát a központ végzi, vagy csak a továbbítást, s ebben az esetben a kapcsolatok kiépítése az egyes intézmények dolga; a fenti két lehetőség kombinációjára is van példa, a helyi szint nem is említve. Ahány ország, annyiféle csereközpont: mind a sajátos fejlődés, szükséglet és lehetőségek eredménye. Az angol Inter Allied Book Centreből (1942) a háború után British Book Centre, az American Book Centre (1945) később United States Book Exchange lett, amely alapítványok és a résztvevő könyvtárak anyagi támogatásával továbbra is magánvállalkozás maradt.³⁰ A Szovjetunióban a Tudományos Akadémia a csere központja, több népi demokráciában szintén, de ott sem kizárólagosan.³¹ Németországban az előbbi Notgemeinschaft der Deutschen

²⁹ „Nothing is lost by a nation, which, in the exchange of publications, gives more than it receives. It thus pours forth its thoughts and sentiments; its personality is enlarged, its influence is widened.” (BERGSON) *Unesco Bulletin for Libraries*. 1950. 904. l.

³⁰ WILLIAMS, E. Edwin—NOBLE, V. Ruth: *Conference on international cultural, educational and scientific exchanges*. Chicago. 1947. — VOLLANS, F. Robert: *Library Cooperation in Great-Britain: Report on a survey of the National Central Library and the Regional Library Bureau*. London, 1952.

³¹ LEBEDEV, D.—SAFRANOVSKIJ, K.: *A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának könyvtári hálózata*. *Bibliotekar'* 1950. 2. sz. 18—22. l. OKK Fordítás 122. sz. — LJUBARSKAJA, B.: *Könyvcsera a népi demokráciák országaival*. *Bibliotekar'* 1949. 8. sz. 41—43. l. OKK Fordítás 24. sz.

Wissenschaft-ból Deutsche Forschungsgemeinschaft lett, amely továbbra is a tudományos anyag cseréjét látja el.³² S a sort még folytathatnánk.³³

A tapasztalat azt mutatja, hogy a közvetlen csere, s ilyen a könyvtárak többségéé, hajlékonyabb és gyorsabb is, mint a közvetett; megfoghatóbb és személyesebb is, mint a központi. A nemzetek közelebbkerülését is közvetlenebbül fejleszti tovább az első. Hátránya, hogy mindez több munkát és költséget jelent, mint a központon át lebonyolódó.

Csereközpont sokféle akad a világon, de kevés köztük az igazán aktív, a szükségleteknek elébemenő intézmény: olyan, amelyiknek van is mit cserélnie, s joga is új kapcsolatok kezdeményezésére és kiépítésére. Telefonközpontszerű tájékoztatásai az új cserelehetőségekről, külföldi partnerek fel térképezése és összekapcsolása a hazaiakkal és viszont, a hazai intézmények csere-tevékenységének figyelemmel kísérése és egyeztetése anélkül, hogy a már meglévő és jól működő kapcsolatok ezt megsínylenék, a csere feladatainak egészségesebb elosztása, a hazai cserélő intézmények egymáshoz való közelebbhozatala és a külföldről kapott kiadványok telepítése: megannyi lehetőség, amivel egy csereközpont élhet, sőt amivel élnie is kell a gyakorlatban. Az új magyar könyvtári törvény módot is ad arra, hogy a cserét folytató intézmények és a hazai csereközpont éljenek is az ilyenféle lehetőségekkel.

Az a tapasztalat, hogy a fölőspéldánycsere lebonyolítása központilag végezhető el a legegyszerűbben. Nálunk a hazai anyag feldolgozása és itthoni szétosztása megelőzte a külföldi intézmények számára való felajánlást. A Könyvelosztó többéves előmunkája volt a feltétele annak, hogy az utóbbiba máris eredményesen bekapcsolódhattunk. A külföldi listák hazai kijelöltetése és továbbítása teszi teljessé az úgynevezett UNESCO-fölőspéldánycsere körforgását, aminek következtében sok értékes és különben beszerezhetetlen kiadványhoz jutnak könyvtáraink. Jellemző, hogy nem mindig attól kapnak, akinek már adtak és fordítva, azonban mindez kiegyenlítődik a végén.

A fölőspéldányanyagot többféleképpen lehet hozzáférhetővé tenni. A legegyszerűbb és gyorsabb módja a nyitott polc-rendszer: minden intézmény azt viszi, amit akar. A betűrendes vagy szakosított listák körözése, esetleg közzététele, mint ahogy az *Unesco Bulletin for Libraries*-ben is történik, már fejlettebb módszer: a felajánló egyszerre többfelé körözteti az anyagot, viszont az igénylő gyakran csalódik, mert megesik, hogy amit kér, azt más előbb megkapta. Történhetik a fölőspéldányok felajánlása katalógus-cédulákon is, melyeket a számbajövő könyvtárak bizonyos sorrendben küldenek tovább egymásnak, miután megtartották az őket érdeklő cédulákat. A sorrendben következő könyvtár így már csak a valóságban is rendelkezésére álló anyagot kérheti, s az odaítélés sem a felajánló gondja. Az UNESCO-fölőspéldánycsere a lista-körözéses rendszert vezette be; mi egy lépéssel tovább mentünk, ugyanis szakosított listákat forgatunk meg a különböző országok nemzeti csereközpontjai vagy szakintézetei segítségével.

A csere nyilvántartása általában intézményenként változó, s az évenként kívánatos statisztikai adatszolgáltatás sem egységes szempontú. Az utóbbin okvetlen változtatni kellene: az egységes statisztikai nyelv kialakítása a

³² KUNZE, Horst: *Die Zusammenarbeit der wissenschaftlichen Bibliotheken in Deutschland*. Zentralblatt für Bibliothekswesen, 1954. 1-2. füzet.

³³ VÖ. *Danish Exchange Institute*. Unesco Bulletin for Libraries, 1947. Sept. GREN, Erik: *Exchange activities of the University Library of Uppsala*. Uo. 1953. Apr.

könyvtáraknak is sürgős feladata. Teljesen kielégítő a nyilvántartás, ha feleletet tud adni arra, hogy milyen országok mely intézményeitől mit és mennyit kapunk, illetőleg mit és mennyit adunk nekik cserében. Elengedhetetlen, hogy a csereközpont ezenkívül arra is válaszolni tudjon, hogy melyik kiadványt melyik hazai intézménynek juttatta. Mindez belefér egyetlen nyilvántartásba, az ún. csere-regiszterbe, amely választólapokon az országok és cserések nevét, címét, a csere kezdetét, különböző színű cédulákon a csereanyag (könyv és periodika) felsorolását, rajtuk a telepítés idejét és az intézmény nevét betűsorban tartalmazza. A kiküldött és beérkező periodikaanyag kardexes nyilvántartásában a más intézménynek rendszeresen juttatott anyag is szerepel. A külföldről bekért dezideráták is országonként és intézményenként betűsorban várják a kérés kielégítését. A csereközpont a hazai telepített anyagot intézményenkénti csoportosításban külön is kimutathatja.

A nemzetközi csereanyag kiküldése általában vámmentes. A szállítási költségek elengedése több évtizedes kívánság, de eddig csak kedvezményeket sikerült elérni: kivétel az uppsalai egyetem, amely 1885 óta nem fizet postadíjat, ha cserél. A közvetlen postázás jogát különben valamennyi cserélő intézmény számára biztosítani kellene. Egyes központok szívesebben küldik az anyagot ládában, mert úgy olcsóbb, de lassúbb is: különben a lassúság az egyik legfőbb kifogás a csere munkájával szemben. A postacsomag mozgékonyabb, gyorsabb, de költségesebb is. Az lenne a legcélravezetőbb, ha a sürgősen kért vagy annak vélt anyagot azonnal továbbítanánk. Az előre címzett borítékok és ragasztható címkék, különböző méretre leszabott hullám- és csomagolópapír használata gyorsítja a továbbítás munkáját: ilyen kérdésekben is sokat tanulhat a csere a kereskedelem gyakorlatából.

III. Új nemzetközi egyezmény felé

A kiadványcsere elvi fontossága és máig is viszonylag szűk területen mozgó gyakorlata között nem nehéz észrevenni az ellentmondást. Inkább mentegetőzhetünk, mint magyarázkodhatunk emiatt hazai és nemzetközi viszonylatban egyaránt. Bár a kiadványcsere irodalma az utóbbi években egyre nagyobb, az egymás után kialakuló, s ma már egész nemzetközi hálózattá terebélyesedő hazai csereközpontok egyik legfőbb igénye a kiadványcsere elvi és gyakorlati kérdéseinek központi irányítása és egyeztetése. Ettől a munkától, bár máig is csak félhivatalosan végzi, az UNESCO sohasem húzódozott, sőt a fölőspéldánycsere központosított lebonyolítását is évekig vállalta. A központi irányítószerv feladatát, széleskörű gyakorlata alapján, legmegfelelőbbben az UNESCO láthatná el a jövőben is: alapokmánya, amely megfelelő nemzetközi együttműködéssel lehetővé kívánja tenni, hogy bármely nép hozzájuthasson a többi nép által kibocsátott kiadványokhoz, erre egyenesen kötelezi.

A bibliográfiai munka megjavítását célzó törekvéseivel az UNESCO a csereanyag egyik legfőbb forrását tette és teszi használhatóvá.³⁴ Különböző kiadványai ugyanezt a célt szolgálják. A *Bulletin for Libraries* című folyóirat megjelenése óta (1947) közöl cserelehetőségeket; a *Handbook on the inter-*

³⁴ EVANS, L. H.: *UNESCO work and method illustrated by the library programs.* Libr. Quart. 1954. Apr.

national exchange of publications (Párizs, 1950) pedig ugyanezeknek központi összefoglalása: első kiadása még csak huszonhat ország cseretevékenységét és szolgáltatásait foglalta össze, az idei második kiadás már több mint száz országról számol be, s bizonyára a kiadványcsere legfőbb kézikönyve lesz.

A csere elvi kérdéseinek tisztázását évek óta szintén az UNESCO irányítja. Az 1948-ban Párizsban tartott szakbizottsági ülés főleg a csere ki szélesítését sürgette, s a Brüsszeli Egyezmény revíziója helyett inkább kétoldalú egyezmények megkötését és nemzeti csereközpontok vagy hivatalok szervezését ajánlotta; ezenkívül lépéseket tett a cserével kapcsolatos postai költségek eltörlésére vagy legalábbis csökkentésére.³⁵ Az 1956 elején ugyancsak Párizsban tartott második szakbizottsági ülés egyenesen az UNESCO-t kérte fel az elavult Brüsszeli Egyezmény helyett egy új nemzetközi csere egyezmény megszerkesztésére, amely ne csak a hivatalos, hanem az összes többi kiadvány cseréjével is foglalkozzék, tág lehetőséget hagyva a kétoldalú egyezmények megkötésére, illetőleg folytatására. Ez a tervezett új egyezmény azonban kedvező esetben sem kerülhet két évnél hamarább az UNESCO közgyűlése elé, ahol elfogadásáról a tagállamok dönteni fognak.³⁶

Mi addig a teendők? Tapasztalatból tudjuk, hogy eredményes nemzetközi együttműködés nem képzelhető idejében kiépített hazai alapok nélkül, mert az országon belüli szervezettség az egyik feltétele annak, hogy jól működő külföldi kapcsolataink legyenek. Új könyvtári törvényünk megadja a lehetőségét, hogy nemzetközi kapcsolataink, köztük a kiadványcsere, szervezett hazai alapokra épüljön: gyakorlatunk és eredményeink fogják megmutatni, hogyan élünk ezzel.

MALLER SÁNDOR

SÁNDOR MALLER: THE INTERNATIONAL EXCHANGE OF PUBLICATIONS

Though the importance of the exchange of publications has considerably grown during the last decades, still it has not become such an instrument of inter-library co-operation as it could have been without the interruption of the two World Wars.

In the first part of the paper, after a short review of the development of international exchange, the reader gets a detailed description of exchanges in the different Hungarian libraries. The Library of the Academy of Sciences was the first in building up vigorous exchange relations from the thirties of the last century, and has had many relations with other academies ever since. The Budapest University Library and the National Széchényi Library started their exchange work after 1880. The Budapest Municipal Library had a good beginning in 1910. The first bi-lateral exchange agreement between Belgium and Hungary was just under construction when the war broke out, and it almost completely disrupted the exchange relations.

Hungary joined the Brussels Conventions (1886) only in 1923, though her representatives had been present on its preliminary conference in 1883. An Exchange Centre was created in 1923 and it has been working ever since, though World War II crippled many of its good relations. Since 1952 it has been the National Széchényi Library's duty to organize the work of exchanges, to pass the book parcels to foreign partners and theirs to the addressees in this country, to distribute the different publications among the country's libraries according to their field of collection and give information concerning exchange possibilities for libraries; the exchange of the official publications is now also taking place through the Centre, and since January, 1955 the international exchange of duplicates, formerly sponsored by the UNESCO, and from 1956, the exchanges based

³⁵ *International Exchange of Publications*. Unesco Bulletin for Libraries. 1948. Sept.

³⁶ *Expert meeting on exchange of publications*. Uo. 1956. Apr.

on the inter-governmental cultural agreements are also managed there. The new Library Law (1956) makes the healthy decentralization of exchange possible: the different network centres and the individual libraries belonging to them will be able to manage their exchange work quite independently; if information or advice are needed, the Exchange Centre may be called upon in the future too and it organizes their work, whenever necessary. The Hungarian Exchange Centre has a considerable budget for its wide-ranging work and also gets deposit copies for exchanges. Our experience justifies that the combination of a special budget and access to the deposit copies has been working commendably well.

The second part of the paper contains some remarks and advice concerning the practice of exchange.

The third part is a looking-out towards a new international agreement which should take into account the ever growing importance of the exchange of official and non-official publications to strengthen the foundations of international understanding and „to open a channel of communication between the people of the various nations of the world, which shall bring them together upon the neutral ground of letters, and by making them better acquainted with each other's laws, manners and customs and intellectual wealth, by acts of mutual kindness and courtesy, to cultivate the spirit of peace and of reciprocal respect and good feeling.” (Alexandre VATTEMARE: *Report on the Subject of International Exchanges*. Washington, 1848.).